

بسم الله الرحمن الرحيم

جایگاه زنان در تحصیل علوم دینی نیمه رحیمیان^۱

چکیده

زنان در تحصیل علوم دینی از جایگاه قابل توجهی برخوردارند که این امر تأثیرات مثبتی بر موقعیت اجتماعی و اقتصادی آنها در جوامع اسلامی داشته است. از نظر اجتماعی، مشارکت زنان در تحصیل و آموزش علوم دینی به آنها امکان می‌دهد تا در تقویت و انتقال آموزه‌های دینی نقش فعالی ایفا کنند. این نقش آفرینی نه تنها به ارتقای سطح فرهنگی و دینی جامعه کمک می‌کند، بلکه باعث افزایش احترام و اعتبار اجتماعی زنان می‌شود. از نظر اقتصادی، زنان با تحصیل در علوم دینی می‌توانند در مشاغل مرتبط با تدریس و مدیریت در مراکز آموزشی و دینی فعال شوند که این فعالیت‌ها به زنان فرصت می‌دهد تا استقلال مالی دست پیدا کنند و در بهبود وضعیت اقتصادی خانواده‌های خود موثر باشند. همچنین، حق مالکیت بر درآمد و تصمیم‌گیری در امور مالی از جمله حقوقی است که به زنان اجازه می‌دهد در توسعه پایدار اقتصادی اجتماع مشارکت داشته باشند و اینکه زنان در طول تاریخ اسلام نقش مهمی در آموزش و گسترش آموزه‌های دینی داشتند و از همان ابتدای ظهور اسلام، زنان به عنوان معلمان حدیث و قرآن فعال بوده‌اند. به مرور زمان، با پیشرفت جوامع اسلامی، نقش زنان در تحصیلات دینی تقویت شده آنها در زمینه‌های فقه و تفسیر و کلام به تحصیل و تدریس پرداخته‌اند. در مجموع، زنان با ارتقای جایگاه خود در حوزه علوم دینی به تعادل و پویایی بیشتر در جامعه اسلامی یاری می‌رسانند. این مقاله در صدد آن است که با روشی توصیفی _ تحلیلی به بررسی و جایگاه‌هایی که زنان در تحصیل علوم دینی دارند بپردازد.

کلید واژه‌ها: تحصیل علوم ، تحصیل زنان ، جایگاه زنان ، علوم دینی .

^۱ طلبه مدرسه تخصصی خواهران فاطمه الزهرا (سلام الله علیها) اردکان

مقدمه

شمار دانشمندان زن در تاریخ نظام آموزش اسلامی در مقایسه با مردها کمتر است؛ به همین دلیل، بعضی پنداشته اند در اسلام محدودیتی درباره تحصیل زنان و دختران، به خصوص در حوزه علوم دینی وجود دارد. اسلام، مرد و زن را در تدبیر شؤون زندگی مساوی می داند؛ از این رو، هر دو در تحصیل علم هم یکسان می باشند؛ و هرگز دین اسلام جنس را سد راه دانش اندوزی نمی داند. منظور ما از تحصیل علم این است که اشخاصی که در حال تحصیل علوم دینی هستند یا قصد ورود به این وادی را دارند، به ارزش این علوم آگاه شوند و با جدیت بیشتر و آمادگی برای تحمل مشکلات در پیمودن این راه قدم بردارند؛ زیرا علوم دینی مجموعه‌ای از دانش‌ها و آگاهی‌هایی است که معمولاً مبلغان یک دین آن را به شکل تخصصی یاد می گیرند، ولی مردم معمولی به نسبت اعتقاد و زمانی که می توانند برای این کار قرار دهند، گاهی در حوزه دین به مطالعه این علوم می پردازند و زنان در مسائل اقتصادی و اجتماعی جایگاه هایی دارند.

برای داشتن جامعه‌ای سالم و متمدنی و تربیت نسل آگاه، تحصیل علم از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار است. تاریخ گواهی می دهد که زنان به عنوان نیمی از جامعه نقش فعال و سرنوشت سازی داشته اند .

اگر فضای اجتماعی آلوده به جهل و فساد و آفت‌های فکری باشد، طبیعی است که فرد نیز از چنین فضایی تاثیر می پذیرد . در این بین، زنان بیشتر از مردان در معرض آلوده شدن هستند بنابراین ، از اینجا اهمیت و ضرورت پرداختن به این مقاله آشکار می گردد.

تاکید آیات قرآن و احادیث پیامبر بر فراگیری علم و دانش توسط هر فرد مسلمان، بیان کننده اهمیت آن است. تحصیل علم از دید اسلام ارزش والایی دارد و زنان همانند مردان از حق دسترسی یکسان به تحصیل برخوردار می باشند.

هدف از نوشتن این مقاله آن هست که جایگاه زن در علوم دینی را مورد بررسی قرار دهد.

مقاله های متعددی در زمینه تحصیل زنان از دیدگاه اسلام نوشته شده است از جمله :

مقاله ایی با عنوان "بررسی علم آموزی از منظر اسلام و تاثیر آن بر تربیت و تحصیل زنان" نوشته حبیب خمری و لیلا شهدادی در سال ۱۴۰۰ اشاره کرد که اسلام مرد و زن را در امور زندگی برابر می داند و اینکه زن می تواند

مانند مرد مستقل کار کند و نتیجه کار و تلاش خود را ببیند و در صدور دستورات خدا فرقی بین زن و مرد نیست، مگر احکامی که مختص مردان هست.

همچنین مقاله ای با عنوان "حق تعلیمی زنان از دیدگاه اسلام" نوشته محمد احمدی در سال ۱۴۰۰ اشاره کرد که در آن تلاش شده که برای رشد آگاهی جامعه از مزایای علم و حقی که زنان برای دسترسی در تعلیم و تحصیل دارند، روشنایی اندکی ایجاد کنیم.

از سری مقالات می توان مقاله ایی با عنوان "رویکرد آیت الله خامنه ایی به تحصیلات عالیه زنان" نویسندگان لیلا ثمنی و معصومه شهرپاری و خدیجه حامدی در سال ۱۴۰۱ اشاره کرد که در آن به بررسی زمینه سازی جهت توسعه و پیشرفت تحصیلات عالی قبل از انقلاب و بعد از انقلاب که فرصت های برابری برای زنان و مردان در تحصیلات عالی فراهم شد پرداخته شده است. این مقالات به اهمیت علم و ضرورت علم آموزی زنان اشاره ولی ویژه علوم دینی و لزوم آن نیست.

اما مقاله حاضر، جایگاه اقتصادی و اجتماعی زنان در تحصیل علوم دینی را بررسی می کند.

این مقاله به روش توصیفی _ تحلیلی به دنبال پاسخ به سوالات زیر است:

۱) جایگاه اقتصادی زنان در تحصیل علوم دینی

۲) جایگاه اجتماعی زنان در تحصیل علوم دینی

۱- مفهوم شناسی:

گام اول از هر پژوهشی، ارائه ی تعاریفی روشن از مفهوم آن پژوهش هست تا با فهم آن، بررسی دقیق تری از موضوع حاصل آید .

۱-۱- علوم دینی

علوم دینی در لغت یعنی علومی که از تفسیر و تبیین کتاب و سنت بدست می آیند و یا گزاره های توصیفی و اخباری موجود در متن های دینی که از عالم واقع خبر می دهند.^۱

^۱ جوادی آملی، شریعت در آینه معرفت، ج ۱، ص ۱۵۸.

علوم دینی یا علوم اسلامی در اصطلاح به علومی گفته می شود که موضوع و مسائل آن اصول و فروع است و یا چیزی هست که اصول و فروع دین به وسیله آنها ثابت می شود، یعنی قرآن!

۱-۲ روحانی

روحانی در لغت به معنای دانشمند دینی و پیشوای مذهبی است.^۲

روحانی در اصطلاح به معنای محقق، محصل و مدرس علوم دینی در حوزه های علمیه می گویند و روحانیون افرادی هستند که در حوزه های علمیه به تحصیل و تدریس مشغول شده و بعد از ملبس شدن به لباس روحانیت، به تبلیغ و ارشاد مردم در جهت تحقق عینی دین می پردازند.^۳

۱-۳-طلبه

طلبه در لغت به معنای طالب است و معنای گسترده ایی دارد که شامل طالبان علم و غیر آن می شود، اما در خصوص طلاب دینی به کار برده می شود و در بیشتر موارد با قید و پسوند "علوم حوزوی" یا "علوم دینی" به کار می رود.^۴

طلبه، اصطلاحی است که به روحانیون دینی و در بیشتر موارد در مورد محصلین سطوح اولیه حوزه استفاده می شود.^۵

۲-جایگاه اقتصادی زنان در تحصیل علوم دینی:

^۱ مطهری، آشنایی با علوم اسلامی ج ۱، ص ۱.

^۲ معین، محمد، فرهنگ لغت فارسی، ج ۲، ص ۶۸۴

^۳ خسرو پناه، جریان شناسی فکری ایران معاص، ج ۱، ص ۴.

^۴ صدر، حاج سید جوادی، فانی و خرمشاهی، دائرة المعارف تشیع، ج ۱۰، ص ۵۱۲ و ۵۱۳.

^۵ همان

جایگاه اقتصادی زنان در تحصیل علوم دینی موضوعی چند وجهی است که ابعاد مختلفی دارد که در اینجا به مهم‌ترین بعدهای آن توجه می‌کنیم.^۱

۱_۲- اشتغال زنان:

اشتغال زنان صدر اسلام به فعالیت‌های چون تجارت، صنعتگری، قابله‌گری، دایگی، دباغی، خرازی اشاره دارد که نشان دهنده دیدگاه اسلام در خصوص فعالیت‌های اقتصادی زنان هست.^۲

خداوند متعال در آیه ۳۲ سوره نساء می‌فرماید: «لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ؛ برای مردان و زنان از آنچه کسب کرده‌اند، بهره‌ای هست»؛ یعنی همان‌گونه که اگر مردان چیزی بدست آورند، مالک آن خواهند بود، زنان هم نیز اگر مالی بدست آورند مالک آن خواهند بود. این بیان افزون بر پذیرش حق مالکیت برای زنان، جواز اشتغال برای زنان مثل مردان ثابت می‌کند؛ زیرا در این آیه حلال بودن اکتساب، یعنی همان بدست آوردن و تحصیل درآمد، مفروض گرفته شده و سپس درباره درآمدهای حاصل از آن اظهار نظر شده است.

در اسلام نه تنها فعالیت‌های اقتصادی جایز شمرده شده است، بلکه همگان به حضور در صحنه اقتصاد دعوت شده‌اند.^۳

در جهان امروز، در نقش و جنسیت زن و مرد تغییرات قابل ملاحظه‌ای به وجود آمده است و زنان بیشتری وارد بازار کار شده‌اند. بسیاری از سازمان‌ها تعبیر «پدر مادری» را به جای تعبیر «مادری» برای واگذار کردن مراقبت‌های اولیه نوزاد به کار می‌برند در سال ۱۹۰۰، فقط ۲۰٪ از زنان در بیرون از خانه کار می‌کردند و این رقم در سال ۱۸۷۹ به ۵۰٪ رسید که حدود سه چهارم این تعداد دارای شغل تمام وقت بودند.^۴ علی‌رغم مشارکت وسیع زنان در فعالیت‌های اقتصادی و ایفای نقش در مشاغل متعدد مانند پرستاری، پزشکی و ...، دانشمندان ایفای نقش مادری و همسری را از وظایف اصلی زنان می‌دانند. پارسونز، که یکی از مخالفان سرسخت اشتغال زنان بوده و در نظریه «تفکیک جنسیتها» با این تصور که اشتغال زنان نظام خانواده را مختل می‌کند و پیامدهای نامطلوبی برای فرزندان دارد، اشتغال زنان را نامطلوب و نکوهش می‌کند. به نظر آنها، تغییر در فرصت‌های شغلی

^۱ بی‌ریا، بررسی دیدگاه اسلام در مورد عملکرد اقتصادی، زنان، ج ۱، ص ۶.

^۲ فاضلی، بی‌ارجمندی، نقش زنان شیعه در عصر امام علی (ع)، ج ۱، ص ۲۱۴ _ ۲۱۰.

^۳ همان، ج ۱، ص ۱۹۵.

^۴ فنایی اشکوری، منزلت زن در اندیشه، ج ۱، ص ۳۸ و ۳۹.

۴-۳-۱- امر به معروف و نهی از منکر :

امر به معروف و نهی از منکر یکی از اصول عملی اسلام و از مهم ترین فرائض دینی است و این اصل بزرگ و مهم در قرآن کریم و سیره معصومین مطرح شده است.

سومین فعالیت اجتماعی که در قرآن نسبت به زنان بازگو شده ، امر به معروف و نهی از منکر است. آیه ۷۱ سوره توبه براین امر دلالت می کند^۱

زنان می توانند با برگزاری جلسات آموزشی، سخنرانی ها و کلاس های دینی به آموزش و تبلیغ دین در میان زنان دیگر بپردازند. آنان می توانند با ایجاد فضایی صمیمانه و دوستانه به زنان دیگر کمک کنند تا با معارف اسلامی آشنا شوند و به سوالات و شبهات آنان پاسخ دهند .

۵-۳- عفاف و حجاب :

عفاف و حجاب : عفت و حیا به عنوان یک خصلت انسانی همیشه و در همه دوره های حیات بشر مطرح بوده است . حیا و عفت فلسفه پوشش است نتایج دیگری جز کمال نفسانی به همراه دارد که یکی از آنها حفظ سلامت جامعه انسانی است . بدین معنا که زن و مرد در معاشرت های اجتماعی زنان به عنوان دو انسان که خواسته های انسانی از یکدیگر دارند ، ارتباط برقرار می کنند.

فایده دیگری که برپوشش مترتب می شود حفظ اصالت خانواده است ، چرا که زن و مرد در خانواده با ارضای مشروع غرایز، بقای نسل آدمی و سلامت آن را که از اهداف اصلی و نخستین خانواده است ، تضمین خواهند کرد.^۲

گسترش فرهنگ حجاب و عفاف ، معرفی سبک زندگی اسلامی و بیان الگوهای مناسب برای بانوان در زمان کنونی در جهت تحکیم بنیان خانواده بسیار ضروری است.

دین اسلام از ابتدا با احترام به زنان نگاه نموده و امام راحل در تقدیر از مقام زن فرمودند : «مرد از دامن زن به معراج می رود.» ما می بینیم که با پیروزی انقلاب اسلامی زمینه حضور زنان در عرصه های مختلف اجتماعی به وجود آمد. زنان مسلمان در عصر حاضر باید نسبت به مسئولیت های اجتماعی براساس معارف اسلامی و الگوی فاطمی آشنا باشند. امروز لازم است با برنامه ریزی دقیق و کارآمد و تبلیغات مناسب براساس معارف و فرهنگ فاطمی ، به دنیا مقام و منزلت حقیقی زن مسلمان شناسانده شود.

^۱ نسا : ۹۷؛ احزاب : ۵۰ / ممتحنه : ۱۰.

^۲ سلیمان، کتاب مقدس، عهد قدیم، سفر «نشید الاناشید»، باب ۵، ص ۱۰۰۳.

امروز دشمنان اسلام و مخالفان نظام، حجاب و عفاف را هدف قرار داده اند و با استفاده از فضای مجازی و شبکه های ماهواره ایی سعی در ضربه زدن به بنیان خانواده و بی هویت کردن و جدا نمودن زنان از جامعه و نظام مقدس جمهوری اسلامی را دارند. بنابراین باید مراقب این نقشه و تهدیدات دشمن برای ضربه زدن به فرهنگ حجاب و عفاف و ترویج بی حجابی در جامعه و تخریب بنیان خانواده باشیم. بنابراین زنان مسلمان می توانند با عمل به آموزه های دینی، الگویی برای دیگران باشند. آن ها می توانند با رعایت حجاب، دیگران را به دین جذب کنند.

^۱نوری همدانی، نقش بانوان در نشر و حفظ اسلام، ج ۱، ص ۱۰.

نتیجه گیری

جایگاه زنان در علوم دینی موضوعی است که نیازمند توجه و بررسی است. تحصیل زنان در علوم دینی نقش مهمی در تربیت نسل آینده، ترویج و تبلیغ دین، پژوهش و تولید علم دارد. زنان تحصیل کرده علوم دینی می توانند با درک عمیق از آموزه های دینی، ارزش و معارف را به خانواده و جامعه منتقل کنند و از طرفی رشد یا انحراف همه جانبه جامعه را زنان بهتر از مردان ایجاد می کنند. در صدر اسلام، زنان نقش فعالی در تحصیل و انتقال علوم دینی داشتند. زنانی همچون عایشه، همسر پیامبر (ص)، به عنوان عالم و محدث شناخته می شدند. در طول تاریخ اسلام نیز، زنان دانشمند و فقیه‌ی وجود داشتند که در حوزه های علمیه و مراکز آموزشی به تدریس و پژوهش مشغول بوده اند.

امروزه حضور زنان در حوزه های علمیه و دانشگاه های اسلامی در حال افزایش است و زنان می توانند در رشته های مختلف از جمله فقه و، تفسیر، حدیث و کلام، به تحصیل بپردازند.

از نظر قرآن، حقیقت وجود زن و مرد یکسان است و زنان می توانند در کنار مردان در جامعه حضور فعال داشته باشند و در کنار رسالت تربیت فرزند و استحکام بخشیدن به خانواده، در صحنه های مختلف اجتماعی مانند حضور در دانشگاه ها و شرکت در فعالیت های مذهبی و فرهنگی و رعایت عفاف و حجاب و امر به معروف و نهی از منکر، جایگاه مهم خود نشان دهند.

بنابراین فعالیت های اجتماعی که یکی از مهم ترین عرصه فعالیت زنان و زمینه ساز رشد و شکوفایی استعداد است، مورد عنایت و تاکید آموزه های اسلام است.

همچنین زنان تحصیل کرده علوم دینی می توانند جایگاه های اقتصادی متفاوتی داشته باشند، از جمله مدیریت اقتصادی، الگوی مصرف، اشتغال، مدیریت امور مالی خانه و مدیریت صحیح الگوی مصرف.

از دیدگاه اسلام جایگاه اقتصادی زنان به رسمیت شناخته شده و شرکت کردن آنها در فعالیت های اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است و از منظر قرآن امری جایز است.

پس تحصیل علم از دید اسلام ارزش والایی دارد و زنان همانند مردان از حق دسترسی یکسان به تحصیل برخوردار می باشند.

منابع

*قرآن کریم

۱. جوادی آملی، عبدالله، شریعت در آیینه، قم، اسراء، چاپ اول، ۱۳۸۶ ه. ش.
۲. مطهری، مرتضی، آشنایی با علوم اسلامی، تهران، صدرا، چاپ اول، ۱۳۵۱ ه. ش.
۳. معین، محمد، فرهنگ لغت فارسی معین، تهران، امیر کبیر، چاپ چهارم، ۱۳۸ ه. ش.
۴. خسروپناه، عبدالحسین، جریان شناسی فکری معاصر، تهران، حکمت، چاپ اول، ۱۳۹۶.
۵. صدر، احمد و دیگران، دایره المعارف تشیع، تهران، دائرة المعارف اسلامی، ۱۳۸۸ ه. ش.
۶. فاضلی بی ارجمندی، احمد، نقش زنان شیعه در عصر امام علی (ع)، قم، میثم تمار، (بی تا).
۷. فنایی اشکوری، محمد، منزلت زن در اندیشه، قم، (بی نا)، چاپ اول، ۱۳۷۸ ه. ش.
۸. زعفرانچی، لیلا سادات، اشتغال زنان، تهران، مجد، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه. ش.
۹. منصورنژاد، محمد، مسئله زن، اسلام و فمینیسم، تهران، مجد، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه. ش.
۱۰. محمدی، م، اشتغال زنان و نقش آن در توسعه، تهران، دانشگاه الزهراء، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه. ش.
۱۱. اسکندری، علی، مهدی، حیدری، مدیریت مصرف در خانواده، تهران، دانشگاه الزهراء، چاپ اول، ۱۳۹۵ ه. ش.
۱۲. حکمت نیا، م، حقوق و مسئولیت های فردی و اجتماعی زن، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه. ش.
۱۳. روح ا...، خمینی، صحیفه امام، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، (بی تا).
۱۴. تقی پور، ا، نقش زن ایرانی در اصلاح الگوی مصرف و ارائه راهکارهای آن، تهران، مجد، چاپ اول، ۱۳۸۰ ه. ش.

۱۵. امام خمینی، روح ا...، صحیفه امام، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، نوبت اول، ۱۳۶۰ ه.ش.
۱۶. سلیمان، کتاب مقدس عهد قدیم، سفر نشید الاناشید، قم، مجد، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه.ش.
۱۷. نوری همدانی، حسین، نقش بانوان در نشر و حفظ اسلام، قم، مجد، چاپ اول، ۱۴۰۱.
۱۸. بی ریا، سهیلا، بررسی دیدگاه اسلام در مورد عملکرد اقتصادی زنان، قم، مجد، چاپ اول، ۱۴۰۰ ه.ش.
۱۹. جوادی آملی، عبدالله، زن در آیینه جلال و جمال، قم، دارالهدی، چاپ پنجم، ۱۳۷۸.
۲۰. سعادت مند، عصمت السادات، خواجه وند صالحی، حسن، نقش زن در مدیریت اقتصاد خانواده از نگاه قرآن و روایات پژوهش های مطالعات دینی، فقه و حقوق در ایران و جهان اسلام، شماره اول، ۱۳۹۸ ه.ق.
۲۱. الهامی، داوود، علم آموزی زن از دیدگاه اسلام، فصلنامه پیام حوزه، شماره بیست و پنجم، ۱۳۷۸ ه.ش.
۲۲. قدوسی، ز، نقش خانواده در توانمندسازی فرزندان. فصلنامه مطالعات پژوهشی زنان، شماره دوم، ۱۳۹۵ ه.ش.